

LBRIS

We know

books

Imprint coordonat de
ION M. IONIȚĂ

Jan Matti DOLLBAUM | Morvan LALLOUET | Ben NOBLE

NAVALNÎI

Un democrat împotriva autoritarismului

Traducere din limba engleză de Anca Ilie

Prefață de Dan Dungaciu

CORINT
ISTORIE
—2021—

- televiziune 43, 76, 90, 115, 201, 223, 228
 TikTok 170–171
 Titov, Boris 131
 Tocqueville, Alexis Clérel, conte de 201
 Tokarev, Nikolai 59
 Tomsk, regiunea Tomsk 25–26, 28, 29, 32, 219
 Transneft 49–50, 53, 55, 59
 Transparency International 197
 Trudoliubov, Maxim 96
tusovka 96
 Ţoi, Viktor 170
 Udaltsov, Serghei 116
 Ucraina 114, 115, 125–126, 135, 136, 150, 189–190, 204, 209
 Uliţkaia, Ludmila 120
 Uliukaev, Aleksei 63
 Uniunea Acţionarilor Minoritari 49
 Uniunea Forţelor de Dreapta (SPS) 95
 Uniunea Sovietică (1922–1991) 34, 59, 91, 93, 147, 245
 Universitatea Rusă a Prieteniei între Popoare (RUDN) 35
 Universitatea Yale 96
 Usmanov, Alişer 199
 Uzbekistan 104, 182
Vedomosti 47, 54, 70, 96
 Veduta, Anna 74, 76
 Verhovski, Aleksandr 238
 VimpelCom 80
 VK, *vezi* VKontakte
 Vladivostok, regiunea Primorski 112, 142, 169
 VLK 56
 Vocea Americii 34
 Volgograd, regiunea Volgograd 162, 164
 Volkov, Leonid 106, 117, 118, 120, 121, 123, 124 133, 134, 136, 148, 152–157, 161, 164–165, 168, 171, 183, 217–219, 232, 234
 Volodin, Viaceslav 193
 Voltaire 92
Vot Inteligent (iniţiativă de inducere în eroare) 220, 240
 „votaţi pentru orice partid în afară de Rusia Unită” 109, 217
 „votul inteligent” (Navalnii) 217, 218–221, 234
Wire, The 121
 xenofobie 38, 102, 105, 180–183
 YouTube 37, 45, 76–79, 88, 89, 144, 160–162, 200, 217, 240
 Zaiakin, Andrei 67, 75
 Zimin, Boris 70, 79–81, 83
 Zimin, Dmitri 80
 Zotin, Aleksandr 202
 Ziuganov, Ghennadi 110

Cuprins

Prefaţă – <i>Cum gândim Rusia şi viitorul ei? O carte despre Navalnii, dar şi despre Rusia lui Navalnii</i> de Dan Dungaciu	5
Capitolul 1 – <i>Cine este Aleksei Navalnii?</i>	25
Capitolul 2 – <i>Activistul anticorupţie</i>	45
Capitolul 3 – <i>Politicianul</i>	89
Capitolul 4 – <i>Protestatarul</i>	142
Capitolul 5 – <i>Kremlin versus Navalnii</i>	185
Capitolul 6 – <i>Navalnii şi viitorul Rusiei</i>	225
<i>Note</i>	247
<i>Mulţumiri</i>	301
<i>Index</i>	305

Ce a făcut liderul de la Kremlin spre a merita această onoare de a se afla în marea poză a lumii, în centrul atenției globale, fie și pentru două-trei zile? Să nu uităm că acest lucru se întâmpla într-un moment în care, în Rusia, Fundația Anticorupție a lui Navalnii era etichetată „extremistă” și își închidea birourile, iar fundația „Rusia Deschisă”, fondată și finanțată de magnatul Mihail Hodorkovski, un critic al regimului, își anunța și ea închiderea după ce unul dintre directorii săi executivi fusese arestat, iar alte figuri ale disidenței părăseau Rusia. Ca să nu mai vorbim despre faptul, tulburător în sine prin cinismul său, că numele lui Aleksei Navalnii era menționat doar cu somația „fermă” a autorităților americane către cele ruse de a nu fi... omorât în închisoare!

Navalnii nu este viitorul Rusiei. Este însă o oglindă prin care nu doar Rusia se poate contempla în mod judicios; este una prin care și noi ne putem vedea – și, vai, chiar ne vedem! – mai bine.

DAN DUNGACIU

București,
11 iulie 2021

Capitolul 1

Cine este Aleksei Navalnii?

„Nu vă este teamă?”

Lui Aleksei Navalnii i se pune această întrebare în timp ce se imbarcă la bordul avionului Pobeda („Victoria”), zborul DP936, pe aeroportul Berlin Brandenburg. Este duminică, 17 ianuarie 2021.¹

Avionul este plin ochi cu jurnaliști dornici să-l însoțească pe Navalnii – activistul anticorupție și politicianul din opoziție, în vârstă de 44 de ani – înapoi acasă. Urcând la bordul avionului, împreună cu soția sa, avocatul și secretara de presă, Navalnii vede o mare de smartphone-uri pregătite să surprindă și să transmită în direct momentul. Toată lumea e cu ochii pe ei.

Navalnii este optimist. Dar cu siguranță are motive să se teamă. Oamenii legii din Rusia avertizaseră mai devreme că va fi reținut la întoarcerea în Rusia, sub acuzația de nerespectare a termenilor eliberării condiționate pentru condamnarea de fraudă din 2014. Se confrunta cu ani de închisoare.

Era un miracol simplul fapt că Navalnii putea să urce în avion pe picioarele lui. Ultima oară când făcuse asta fusese la Tomsk, în Siberia, pe 20 august 2020, pentru ceea ce ar fi trebuit să fie un drum obișnuit de întoarcere la Moscova. Lucra atunci la investigarea afacerilor unor oficialități și politicieni municipali din Tomsk.² De asemenea, fusese în campanie

alături de forțele de opoziție, în alegerile regionale și locale din 13 septembrie – sperând să-și asigure victoria în sondaje împotriva candidaților susținuți de autorități.

Dar, în timpul zborului, lucrurile au început s-o ia razna. Lui Navalnii i s-a făcut rău, în cele din urmă a ajuns să urle din cauza unei dureri care părea să-l chinuie.³ Potrivit unuia dintre pasageri, Navalnii „nu spunea nimic – doar țipa”⁴. O stewardesă a întrebat dacă există vreo persoană cu pregătire medicală la bord. A apărut o asistentă medicală care, împreună cu personalul de bord, i-a administrat primul ajutor – și a încercat să-l mențină conștient pe Navalnii.

Pilotul a decis să aterizeze de urgență la Omsk – la aproximativ 750 km vest de Tomsk, dar tot în Siberia – în ciuda unei misterioase amenințări cu bombă la aeroport.⁵ Navalnii a fost scos pe targă din avion și dus cu o ambulanță la spitalul de urgență.

Purtătoarea de cuvânt a lui Navalnii, Kira Iarmîș, a declarat că singurul lucru pe care l-a mâncat sau l-a băut Navalnii în acea zi a fost ceai negru dintr-un pahar de plastic la aeroport, înainte de îmbarcare – și că acesta ar fi putut fi otrăvit.⁶ Navalnii era, după câte se părea, un bărbat puternic, fără probleme cunoscute de sănătate, care nu fuma și bea doar ocazional – iar acesta nu era deloc profilul cuiva căruia să i se facă rău brusc.

Iarmîș se temea de ceva cunoscut foarte bine de toți cei ce urmăresc politica din Rusia. În anii anteriori, și alte personalități care criticaseră politica de la Kremlin se îmbolnăviseră brusc și în mod cu totul misterios – și circulaseră bănuieli puternice că ar fi fost otrăviți.⁷ În același timp, Navalnii își făcuse mulți dușmani în urma investigațiilor sale privind corupția elitelor – oameni de afaceri, politicieni locali, înalte oficialități.⁸ Lista potențialilor suspecti era lungă.

La sosirea la spital, se pare că Navalnii a primit diagnosticul inițial de „otrăvire psihodislectică acută”⁹. A fost pus pe

ventilație artificială, i s-a indus coma medicală și i s-a administrat atropină.¹⁰ Starea sa a fost descrisă drept „gravă, dar stabilă”¹¹. Procesele medicale normale își urmau cursul.

Dar apoi lucrurile au început să ia o întorsătură de-a dreptul bizară.

Spitalul a început să se umple cu forțe de ordine, unii dintre ei în haine civile.¹² Și au început să-i confişte efectele personale ale lui Navalnii, a povestit Iarmîș.¹³

Atunci când avionul în care se aflase Navalnii a ajuns în cele din urmă la Moscova, forțele de ordine așteptau să urce la bordul aeronavei. Le-au cerut pasagerilor care stătuseră cel mai aproape de Navalnii în timpul zborului să rămână pe loc, iar ei i-au debarcat pe ceilalți. Acest lucru i s-a părut ciudat unuia dintre călători: „La acel moment, cazul nu părea unul criminal... [și totuși] oficialii de securitate în mod clar socoteau incidentul a fi de natură criminală”¹⁴.

La Omsk, soția lui Navalnii, Iulia, întâmpina dificultăți să ajungă la soțul ei – deoarece, potrivit autorităților spitalului, el nu-și dăduse consimțământul explicit ca să fie vizitat de soție.¹⁵ Iar doctorii au început să comunice mai puțin legat de starea de sănătate a lui Navalnii, cu echipa acestuia, care a vrut să-l mute în Germania pentru tratament. La 21 august – adică la o zi după spitalizarea lui Navalnii – la Omsk a aterizat un avion pregătit să-l ducă pe Navalnii la Spitalul Charité din Berlin.

Un incident ciudat a fost de asemenea povestit de Ivan Jdanov – un asociat apropiat al lui Navalnii – și de Iulia Navalnaia. Aceștia au afirmat că, în timpul unei conversații cu șeful spitalului, o polițistă a spus că „s-a găsit” o substanță periculoasă atât pentru Navalnii, cât și pentru cei din jurul acestuia.¹⁶ Însă a refuzat să spună despre ce substanță e vorba, pe motiv că este o informație confidențială a anchetei.¹⁷

În aceeași zi, un ziar național rus a publicat o știre de senzație. Citând surse anonime, ziarul susținea că personalul forțelor de ordine îl urmărise pe Navalnii la Tomsk. Fusese acesta otrăvit? Sursele afirmau că nu au fost constatate „contacte inutile sau suspecte, care să poată fi puse în legătură cu otrăvirea”¹⁸. Povestea a fost îndeobște interpretată ca fiind o scurgere de informații controlată de la Serviciul Federal de Securitate (FSB) rusesc, cu scopul de a se distanța de incident.¹⁹

Între timp, medicii din Omsk și-au revizuit diagnosticul inițial.²⁰ Acum spuneau că Navalnii suferea efectele unei grave afecțiuni metabolice, nu efectele otrăvirii. Medicul-șef al spitalului declara că acest lucru „este posibil să fie provocat de o scădere bruscă a glicemiei în avion, care a dus la pierderea cunoștinței”²¹. Doctorii mai spuneau acum și că substanța găsită în mostrele luate de pe mâinile și părul lui Navalnii era un component industrial obișnuit și ar putea proveni de pe paharul de plastic.²² Și cu toate acestea, acum erau de părere că starea lui Navalnii era „instabilă”, și că nu ar fi bine să fie dus cu avionul în Germania.

Medicul personal al lui Navalnii vedea un motiv evident: „[Ei] așteaptă trei zile, ca să nu mai rămână deloc urme de otrăvă în corp”²³. Iulia Navalnaia a apelat direct la Vladimir Putin, cerându-i permisiunea să-și ducă soțul cu avionul în străinătate.²⁴

După rezistența inițială, medicii germani au primit permisiunea de a ajunge la Navalnii – și au spus că starea de sănătate a acestuia îi permite să zboare la Berlin. Și medicii ruși și-au dat consimțământul, afirmând că starea bolnavului fusese „stabilizată”. Avionul a decolat de la Omsk cu Navalnii pe 22 august.

La două zile după sosirea la Berlin, medicii germani au afirmat că, după părerea lor, Navalnii fusese otrăvit cu un

inhibitor de colinesterază – o substanță care interferează cu sistemul nervos.²⁵ Acesta ar fi putut proveni dintr-un pesticid obișnuit – sau o neurotoxină. Această știre, așadar, a crescut suspiciunile care implicau statul rus.²⁶

Oficialitățile ruse dădeau însă înapoi în fața celor care le acuzau. „DE CE am face asta? Și într-un mod atât de neîndemânatic și nereușit?” – așa a postat pe Twitter unul dintre diplomații de top ruși la Organizația Națiunilor Unite, pe 24 august.²⁷ La începutul lunii septembrie, purtătorul de cuvânt al Dumei de Stat – camera inferioară a parlamentului rus – susținea că reacția Occidentului la „așa-zisa” otrăvire nu reprezenta nimic altceva decât „o acțiune planificată împotriva Rusiei, cu scopul de a impune noi sancțiuni și a încerca să împiedice dezvoltarea țării”²⁸.

Între timp, autoritățile politice din Rusia nu păreau să se grăbească deloc să cerceteze incidentul. Poliția de transporturi regională – departe de a fi un organism important de impunere a legii – a realizat o „anchetă preliminară”²⁹. Hotelul din Tomsk la care fusese cazat Navalnii a fost cercetat de ofițeri de poliție și FSB, dar presa locală a menționat că acest lucru a durat doar „vreo două zile”. Asociații lui Navalnii interogați de poliție considerau că totul vădea lipsa de acțiune – sau mai rău, o mușamalizare.³⁰

Pe 2 septembrie, cancelarul german Angela Merkel a declarat că era „fără urmă de îndoială” faptul că Navalnii fusese otrăvit cu o neurotoxină din grupul noviciok – descoperire confirmată ulterior de Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice.³¹ Era același tip de neurotoxină folosit împotriva lui Serghei și a Juliei Skripal la Salisbury, Anglia, în martie 2018 – atac în legătură cu care guvernul britanic afirmase că este „cu o probabilitate copleșitoare” ordonat de președintele Putin.³²

Ca și în cazul acestui episod de otrăvire de mai înainte, reacția internațională la otrăvirea lui Navalnii s-a auzit din ce în ce mai tare, fiind tot mai critică la adresa statului rus. Merkel a afirmat că otrăvirea a ridicat „chestiuni foarte serioase, la care numai guvernul rus poate – și trebuie să răspundă”³³. În replică, autoritățile ruse au afirmat în repetate rânduri că așa-zisa dovadă de otrăvire a fost descoperită în Germania – fiind, așadar, de datoria autorităților germane să coopereze cu Rusia și să prezinte dovada care să confirme.³⁴

În plus, în presa fidelă statului rus, au apărut o serie de povești care contestau acuzațiile internaționale. Unele dintre ele puneau la îndoială chiar faptul că ar fi fost vorba de vreo otrăvire – un jurnalist rus a scris o carte întregă pe tema asta.³⁵ Alții au afirmat că, admitând chiar otrăvirea lui Navalnii, nu a fost folosit noviciok. Așa susținea chimistul Leonid Rink, care lucrase el însuși la programul noviciok – și chiar, potrivit propriei mărturisiri, vânduse doze din această substanță unor grupuri criminale, în anii 1990.³⁶ Navalnii nu ar fi putut fi otrăvit cu această neurotoxină, pentru că, dacă ar fi fost, afirma Rink, Navalnii ar fi mort deja.³⁷ Însă un alt chimist care a participat la crearea noviciok-ului a declarat că simptomele pe care le suferise Navalnii coincid cu cele cauzate de otrăvirea cu această neurotoxină.³⁸

Potrivit unei alte teorii, deși ar fi putut fi folosit noviciok-ul, totuși acesta nu a fost administrat în Rusia, ci în Germania. Această versiune era vehiculată de Andrei Lugovoi, parlamentar rus și principalul suspect în asasinarea fostului agent FSB Aleksandr Litvinenko, cu poloniu-210, la Londra, în anul 2006.³⁹

Până pe 7 septembrie, Navalnii a ieșit din comă, după o recuperare incredibil de rapidă. A fost externat pe 23 septembrie și apoi a rămas în Pădurea Neagră pentru refacere.⁴⁰

Au trecut câteva luni. Navalnii s-a restabilit, puțin câte puțin. În altă parte, alții erau ocupați cu investigarea otrăvirii lui. Cum s-a făcut acest lucru – și de către cine?

Pe 14 decembrie, Bellingcat – un grup de jurnalism de investigație on-line – a publicat rezultatele descoperirilor anchetelor realizate împreună cu un partener rus, The Insider, și în colaborare cu CNN și *Der Spiegel*.⁴¹ Potrivit acestora, Navalnii fusese otrăvit de către o echipă de asasini din cadrul FSB – o „unitate clandestină specializată în folosirea substanțelor otrăvitoare” – care îl urmărise de mai mulți ani și care probabil că încercase să-l otrăvească și mai înainte.

Mergând pe urmele scurgerilor de înregistrări telefonice și ale manifestărilor în timpul zborului, ancheta a urmărit deplasările acestor agenți operativi FSB – care adesea coincideau incredibil cu traiectoria deplasărilor lui Navalnii.

Dacă lucrurile fuseseră senzaționale până în acest punct, curând au devenit ireale. Pe 21 decembrie, Navalnii a făcut publică o înregistrare video a unui apel telefonic care avusese loc chiar înainte de a fi publicată ancheta celor de la Bellingcat.⁴² În această înregistrare, Navalnii vorbea cu cineva despre care ancheta spunea că a fost implicat în încercarea de asasinare a lui – și anume Konstantin Kudriavțev. Dându-se drept un asistent al fostului șef al FSB, Navalnii a reușit să-l facă pe Kudriavțev să dezvăluie detalii ale operațiunii. „Lenjeria intimă... partea din interior... zona inghinală” – acolo a fost plasat noviciok-ul, spunea Kudriavțev⁴³.

Și mai multe acuzații directe erau aduse acum Kremlinului. În replică, Putin glumea pe 17 decembrie că, dacă FSB ar fi vrut să-l omoare pe Navalnii, „și-ar fi făcut treaba”⁴⁴. Pentru unii, aceasta nu semăna deloc cu o respingere a acuzațiilor, dar autoritățile ruse și-au negat vehement orice implicare. Însă, în

același timp, au dat dovadă de minim interes în a descoperi cine era responsabil de fapt. N-a fost inițiată nicio anchetă penală.

Potrivit unuia dintre vechii colaboratori ai lui Navalnii, acesta „a devenit din ce în ce mai convins de implicarea lui Putin în otrăvirea sa” și, prin urmare, „din ce în ce mai concentrat pe încercarea de a-l da în vileag”.⁴⁵ Pe lângă apelul telefonic cu una dintre persoanele care se presupune că l-au otrăvit, acest lucru a însemnat și să sape mai adânc în acuzațiile la adresa corupției lui Putin – ale bogăției sale, care se bănuiește a fi ascunsă. Iar aceasta a reprezentat o schimbare evidentă din partea lui Navalnii: potrivit unui asociat apropiat, „Aleksiei spunea mereu că atunci când vom scrie despre Putin, va fi ultima noastră investigație” – acest lucru va constitui încălcarea unei linii roșii și va atrage mânia președintelui.⁴⁶

Navalnii și-a anunțat planul de a reveni în Rusia pe 13 ianuarie 2021.⁴⁷ A afirmat că nu s-a pus niciodată problema să nu se mai întoarcă: nu se hotărâse să părăsească Rusia, ci ajunsese în Germania în urma unei încercări de a fi ucis. Nu se întorcea din exil, ci pur și simplu își încheia călătoria întreruptă spre Moscova, începută pe 20 august 2020, la Tomsk.

*

Navalnii și-a croit drum pe lângă mulțimea de jurnaliști din zborul Pobeda Airlines, pe 17 ianuarie, și și-a ocupat locul alături de soție. În timpul zborului spre est, spre Moscova, și-au omorât vremea urmărind „Rick și Morty” – un serial animat de comedie american. Contrastul cu greutatea momentului nu putea să fie mai puternic de-atât.

Cine este Aleksiei Navalnii?

Întoarcerea lui Navalnii în Rusia în ianuarie 2021 a fost întâmpinată cu multe comentarii maniheiste – cele două forțe

duale fiind albul și negrul, binele și răul, Navalnii și Putin. Acest gen de scenariu în care puterile antagoniste sunt puse în pereche constituie un șablon în comentariul occidental la adresa Rusiei – o posibilă reminiscență după logica politică binară din timpul Războiului Rece. Sau face parte dintr-o tradiție mai îndelungată, „înstrăinând” Rusia ca pe un tărâm întunecat și misterios, în care dictatorii conduc peste masele subjugate – viziune modelată de ideologie, dar și de ignoranță.

Totuși, povestea aceasta simplă a început să aibă probleme. Din ianuarie, Amnesty International l-a declarat pe Navalnii „prizonier al conștiinței”.⁴⁸ Însă, câteva săptămâni mai târziu, ONG-ul specializat în drepturile omului a revocat această decizie, lucru care a derutat lumea, căci văzuseră în Navalnii un erou fără cusur, care-l înfruntă pe Putin. Decizia Amnesty se lega de comentarii din trecut ale lui Navalnii, care, potrivit concluziilor organizației, „susțineau ura ce constituie o instigare la discriminare, violență și ostilitate”.⁴⁹

Dincolo de aceste evaluări morale generale, Navalnii era comparat și cu personaje istorice. Reportajele din mass-media erau condimentate cu încercări de a-l compara pe Navalnii cu oameni atât din Rusia, cât și de peste hotare. Este un Nelson Mandela sau un Aleksandr Soljenițin al Rusiei zilelor noastre? Însă aceste comparații mai mult ascund decât dezvăluie. Navalnii este Navalnii. Iar dorința de a găsi comparații și paralelisme ar putea, de fapt, să dezvăluie cât de puține lucruri se știu despre el în afara Rusiei.

Pentru a-l înțelege mai bine, avem nevoie să mergem – puțin – la începutul începutului.

Navalnii înainte de Navalnii

Aleksiei Navalnii s-a născut pe 4 iunie 1976 la Butîn, un sat la vest de Moscova. Tatăl lui a fost ofițer în armata rusă, iar

mama, contabilă. În copilăria lui, familia lui Navalnii se muta adesea dintr-un loc în altul, dintr-un oraș militar în altul, unde era chemat tatăl lui.

Nu toți cei din familia lui Navalnii susțineau din toată inima sistemul sovietic. Tatăl lui asculta Vocea Americii; bunica lui îl urăse din tot sufletul pe Lenin.⁵⁰ Iar familia lui Navalnii a avut ocazia să constate la prima mână eșecurile majore ale sistemului: tatăl lui venea din Ucraina, iar tânărul Navalnii își petrecea cele mai multe vacanțe de vară în satul bunicii de lângă Cernobil. A încetat să mai meargă acolo când regiunea a devenit de nelocuit, în anul 1986.⁵¹

Când Uniunea Sovietică s-a dezmembrat, în 1991, Navalnii avea 15 ani. URSS nu-i lăsase prea multe amintiri plăcute: atunci când vorbea despre aceasta, își amintea mai ales cozile la produsele de bază. Își mai amintea și ipocrizia membrilor de partid comunist: aceștia laudau cel mai tare sistemul, dar erau în același timp cei care se uitau cu cea mai mare invidie spre Occident. În spatele idealurilor, Uniunea Sovietică pe care a cunoscut-o Navalnii nu era, după părerea lui, nimic altceva decât ipocrizie – doar „trucuri și scamatorii”.⁵²

Prin urmare, Navalnii nu-și făcea iluzii legate de comunism. Era fan al muzicii rock și urmărea emisiuni de televiziune celebre, critice la adresa sistemului sovietic. Toate acestea, a mărturisit Navalnii, i-au oferit tânărului prima identitate politică. „La 17 ani, mi se părea că vederile mele politice erau deja formate. Și mi le afirmam cu mândrie față de oricine”.⁵³ Navalnii era liberal.

Cuvântul „liberal” denumește lucruri diferite, în contexte diferite – folosirea acestuia în SUA, de exemplu, diferă considerabil de semnificația termenului în Marea Britanie. În Rusia anilor 1990, cuvântul îi desemna pe cei care doreau să transforme țara

într-o economie liberă de piață și să instaureze democrația bazată pe statul de drept, pe linia Occidentului. Liberalii însă, în ciuda dezacordurilor dintre ei, aveau totuși în comun scopul principal – și cu toții erau cu înverșunare antisovietici.

Detaliile erau atunci mult mai complicate. Unii liberali erau la putere, alții în opoziție. Unii se numeau „liberali”, alții „democrați”. Unii erau tehnocrați, alții intelectuali sau activiști locali. Unii se pronunțau în favoarea unei tranziții treptate la capitalism, alții susțineau o „terapie de șoc” radicală. Unii aveau principii democratice, alții erau de părere că Rusia avea nevoie de o mână forte ca să reușească tranziția la democrație liberală și la capitalism.

În tinerețe, Navalnii a susținut tipul radical de liberalism. L-a sprijinit pe Boris Elțin – primul președinte al Rusiei – și echipa acestuia de reformatori. După cum a recunoscut el însuși, Navalnii a fost de acord cu reformele economice ale lui Elțin, în ciuda suferințelor pe care acestea le-au provocat în rândurile celor mai vulnerabile persoane. Au fost puține lucruri care nu i-au convenit în tendințele autoritare în administrația lui Elțin. Însă mai târziu a regretat această susținere – și a realizat că reformatorii semănaseră germenii regimului autoritar al lui Putin.⁵⁴

În 1993, imediat după absolvirea școlii, Navalnii a intrat la Universitatea Rusă a Prieteniei între Popoare (RUDN) de la Moscova, ratând admiterea la cea mai prestigioasă universitate din țară, Universitatea de Stat din Moscova. A studiat dreptul și apoi a obținut încă o diplomă – în valori mobiliare și tranzacții bursiere. La RUDN, afirmă Navalnii, a început să aibă îndoieli cu privire la liberalism – și să vireze spre naționalism.

Partidele politice liberale din Rusia erau deja în declin la acel moment. Iar lui Navalnii i se părea că „proiectul liberal” nici nu mai era pe placul oamenilor. De ce? Pentru că liberalii